

An aerial photograph of a busy street in Brussels, Belgium. The street is filled with a large crowd of people, many of whom are walking or pushing strollers. There are several bicycles parked along the sidewalks. On the left, a grey building has a sign that reads "PHARMACIE APOTHEEK". On the right, a red brick building with white window frames is visible. In the background, the city skyline of Brussels is visible, including several tall buildings and a church with a spire. The sky is clear and blue.

ERFGOED BRUSSEL

December 2019 | Nr032

Dossier **DE STRAAT ANDERS BEKENEN**

Varia **ALEXIS DUMONT**
SAINT-VERHAEGEN

VARIA

ALEXIS DUMONT

60 JAAR BOUWEN EN PLANNEN

TOM VERHOFSTADT
KUNSTHISTORICUS, DIRECTIE CULTUREEL ERFGOED

Solboschsquare 6, 1050 Elsene. Appartementgebouw naar een ontwerp uit 1935 (© urban.brussels).

De figuur van Alexis Dumont was recent het onderwerp van een tentoonstelling in de Sint-Gorikshallen. De makers van de tentoonstelling legden de nadruk op de Brusselse projecten en realisaties van deze architect en theoreticus. Daarnaast is Dumont de derde Brusselse figuur waarvan de oeuvrecatalogus geraadpleegd kan worden op het digitale platform 'Brussel, stad van architecten'. Tom Verhofstadt, curator van de tentoonstelling en samensteller van de catalogus, geeft in deze bijdrage een samenvatting van Dumonts bijzonder rijke en lange loopbaan.

Alexis Dumont wordt geboren op 12 januari 1877 te Sint-Jans-Molenbeek. Hij is de oudste zoon van de architect Albert Dumont (1853-1920) en diens echtgenote Maria-Célestine Hebbelynck (1849-1920). Maria was afkomstig uit Gent, waar ze Albert waarschijnlijk ontmoette in 1871-1872, toen die lessen filosofie volgde aan de universiteit. Albert, grotendeels autodidact, vestigt zich in 1876 in Brussel als architect in samenwerking met zijn schoonbroer, architect Auguste Hebbelynck, leerling van Hendrik Beyaert. Al snel neemt het gezin zijn intrek in een door Albert gebouwde woning (1880) met werkplaats (1883) in de Schotlandstraat 17, 17a te Sint-Gillis. Het gezin breidt snel uit, na Alexis volgen nog tien zonen en twee dochters (afb. 1).

Alexis Dumont schrijft zich op zeventienjarige leeftijd in aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten, waar hij tussen 1896 en 1901 lessen volgt bij Ernest Acker (1852-1912) en Joseph-Jean Naert (1838-1910)¹. Hier geniet hij een klassieke opleiding in de vormentaal van zijn vader. Nog tijdens zijn studies zal hij kort stage lopen bij de Londense architect en stedenbouwkundige Albert Edward Pridmore (1864-1927). Na het beëindigen van zijn opleiding kan hij voor

zijn stage meteen terecht in het atelier van zijn vader. In deze periode worden meerdere realisaties gesigeneerd door vader en zoon Dumont. Dit is niet alleen het geval voor de woning in de Gachardstraat 78, vooral de villa's in De Panne dragen een dubbele signatuur. Door gebouwen te signeren met Alexis' naam erbij, eeffent Albert Dumont het pad voor zijn zoons carrière, die uiteindelijk rond 1902 aanvangt.

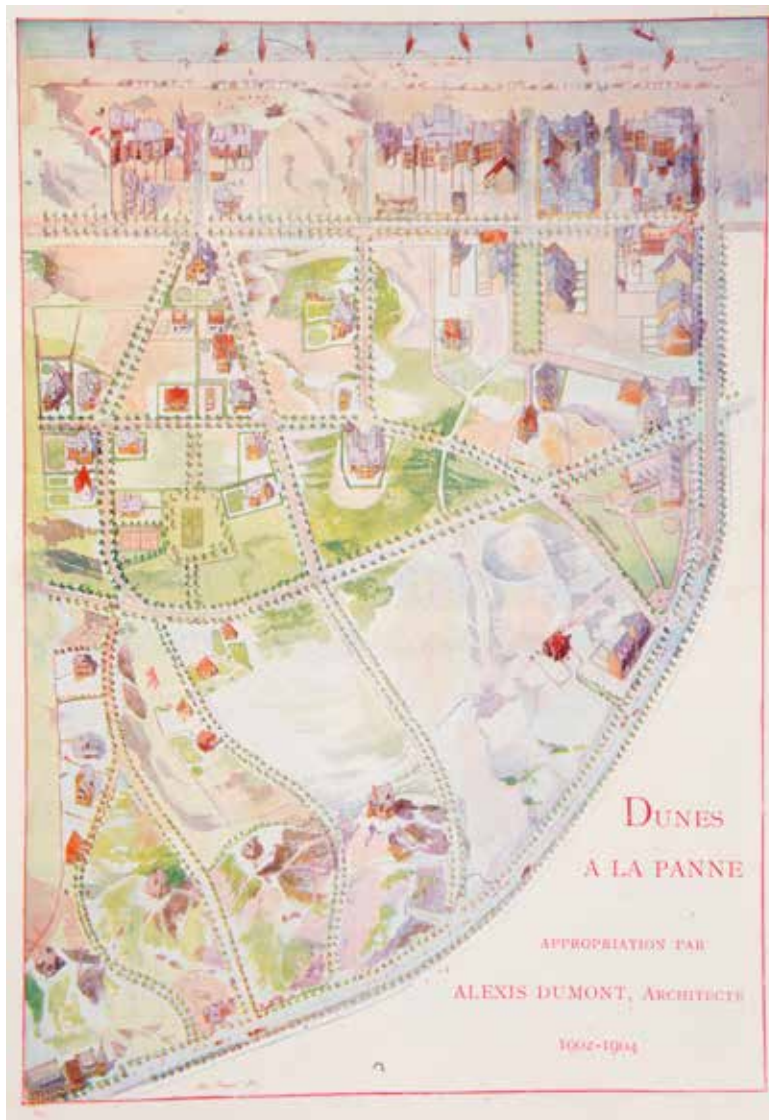
..... PENDELEN TUSSEN BRUSSEL EN DE PANNE

In het hoofdstuk 'Le Chant des tru-elles' [het gezang van de truwel- len] beschrijft Philippe Dumont² de onophoudelijke bouwactiviteit in de duinen van De Panne: "C'est alors qu'une musique étrange devenait perceptible. C'était les mille tru-elles de l'orchestre des maçons, construisant



Afb. 1

De twaalf kinderen van Albert en Marie-Célestine Dumont. Foto genomen door een onbekende fotograaf in De Panne, omstreeks 1902, van links naar rechts: Alexis (1877-1962), Henri (1878-1961), Jacques (1879-1939), Anais (1880-1961), Pierre (1881-1957), André (1882-1961), Jean – niet op de foto (1884-1885); Marie alias 'Mieke' (1885-1973), Albert alias 'Babiche' (1885-1917), François (1886-1962), vader van Philippe Dumont, grootvader van Yves Dumont, Etienne (1887-1958), Benjamin (1889-1916) en Auguste (1890-1912), privéverzameling © ARCHYVES).



Afb. 2

Dunes à La Panne. Appropriation par Alexis Dumont, architecte. 1902-1904 in Le Cottage, 5, 1904, p. 207.

*les villas de mes oncles Alexis, Jacques, Pierre, de mes cousins Gustave et Myriam.*³

De samenwerking tussen vader en zoon zet zich verder in de ontwikkeling van de Dumontwijk in De Panne, waarvoor Alexis het mooi ingekleurde situatieplan tekent en laat publiceren in 1904 (afb. 2). Ten gevolge van het opkomende kusttoerisme ontstaan rond de eeuwwisseling op verschillende plaatsen gelijkaardige stedenbouwkundige

projecten. Albert Dumont zelf had voordien reeds gewerkt aan de ontwikkeling van Nieuwpoort en Hardelet-plage in Noord-Frankrijk.

Het bijzondere aan het plan voor de Dumontwijk was dat het rekening hield met het duinenlandschap, waardoor de wegen en paden de glooiingen van het natuurlijke landschap volgen. Deze kwaliteit werd geprezen als een toeristische troef: "A lui [Albert Dumont] l'honneur d'avoir sauvé La Panne de la bana-

lité, d'avoir su s'opposer à la rapacité des propriétaires en leur faisant refuser le droit de s'emparer de tout terrain disponible, en les obligeant à laisser autour des chalets de gracieux jardinets."⁴ De verkaveling telde toen 35 cottages. Twee ervan kunnen we toeschrijven aan de Brusselse architect en zoon van een schrijver, Georges Hobé (1854-1936), vier aan een zekere Demany, zeven aan architect Jozef Viérin (1872-1949) en 22 aan Albert en Alexis Dumont⁵. Wanneer Philippe Dumont (geboren in 1914) bovenstaand citaat aanhaalt, zitten we begin jaren 1920. Het illustreert de constante bouwrijver in de Dumontwijk. Tussen 1902 en 1914 tellen we meer dan 60 cottages gebouwd door de Dumonts. Begin jaren 1920 zal Alexis er nog enkele villa's realiseren. Hij blijft een band met De Panne onderhouden, gezien een groot deel van zijn omvangrijke familie zich hier definitief zal vestigen.

In diezelfde periode ontwerpen ze samen ook burgerwoningen in de noord- en zuidoostelijke stadswijken van Brussel (Etterbeek, Uitbreiding Oost, Elsene, Uitbreiding Zuid en Sint-Gillis).

De samenwerking tussen vader en zoon kent haar hoogtepunt in het ontwerp in eclectische stijl voor de *Université de Travail* te Charleroi (wedstrijd in 1905, opgeleverd in 1911). Het wordt als het eerste ontwerp beschouwd waarin Alexis Dumont de toon bepaalt. Tijdgenoten loven het vernieuwende plan en de moderne materiaalkeuze voor een schoolgebouw en de stijl als een voorbeeld van nationale architectuur⁶. We vermoeden dat Alexis Dumont vanaf ca. 1912 meer en meer op zelfstandige basis begint te werken. Albert Dumont zal zijn aandacht toespitsen op stedenbouwkundige vraagstukken in en rond Brussel⁷.

DE JAREN 1920: WEDEROPOUW EN WEDSTRIJDEN

Tijdens de jaren 1920 zal Alexis Dumont actief deelnemen aan de wederopbouw na de Eerste Wereldoorlog. Onder toezicht van de Dienst van de Verwoeste Gewesten (DVG) zal Dumont beeldbepalende gebouwen zoals kerken, scholen en gemeentehuizen, maar ook woningen heropbouwen⁸. Deze bouwwerken liggen verspreid langs de hele zuidelijke landgrens; vanaf mei 1920 tekent hij woningen voor het dorpje Baranzy (Musson) in de provincie Luxemburg, in december 1920 ontwerpt hij een gemeentehuis en enkele woningen voor de gemeente Lobbes in de provincie Henegouwen. Vanaf 1921 wordt hij bijzonder actief in de Westhoek, in de gemeenten Kimmel, Loker, Reningelst en Westouter (Heuvelland), aan de zwaar getroffen frontstreek.

Zijn positie binnen het debat over de wederopbouw kennen we ook, door de vier artikels die hij hierover publiceerde. De bijdrage in het behoudsgezinde *Le Home* verduidelijkt het best zijn standpunt aangaande de tegenstelling tussen de zogenaamde archaïsten en modernisten. De behoudsgezinden moeten volgens hem rekening houden met de noden van een modern bestaan en de technologische vooruitgang inzake ontwerpen, bouwen en wonen. De radicale modernisten moeten dan weer meer rekening houden met de gevoeligheden van de gewone man, die eigenlijk zijn vroegere leefomgeving wil terugvinden. Dumont stelt dan ook dat de wederopbouw zowel 'wetenschappelijk' als 'archaïsch' zou moeten gebeuren, zodat de nieuwe steden modern zijn maar tevens aan een glorieus verleden herinneren en het geërfde patrimonium in ere houden.

De grootste bijdrage leverde Dumont in Kimmel en Loker. Hier bouwt de



Afb. 3

De ULB-gebouwen langs de Franklin Rooseveltlaan kort na oplevering omstreeks 1929 gefotografeerd door Malvaux. Het centrale gebouw huisvestte de administratie en de bibliotheek, links hiervan het paviljoen van de rechtsfaculteit, rechts de letterenfaculteit in Dumont, Dumont & Van Goethem, *Quelques travaux d'architecture*, [1939], p. 19.

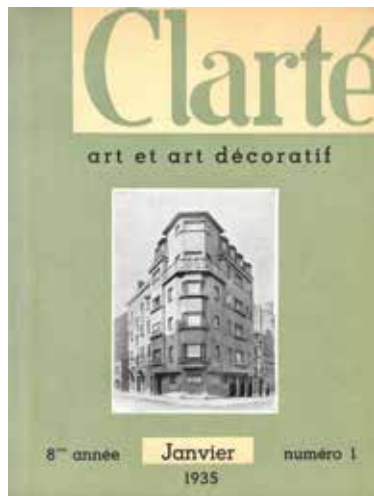
architect kerken, scholen, gemeentehuizen en woningen, al of niet in samenwerking met zijn broer Jacques, die zich had gevestigd in de ouderlijke villa in De Panne: de *Villa Bleue*. Jacques stelde de opmetingsverslagen en bestekken op maar ontwierp zelf ook gebouwen en trad op als aannemer. Een groot aantal van de gebouwen van Jacques Dumont in Kimmel, Loker en De Panne werden ontworpen onder toezicht van de Dienst van de Verwoeste Gewesten. Dat deze – en andere – bouwwerken voor menig familielid van de Dumonts onderwerp van discussie waren, getuigt dit citaat: “*Comme de bien entendu, le cercle des architectes de la famille discutait ferme d'architecture. Nous visitons les reconstructions en cours. L'église de Kimmel par Alexis, la maison communale de Westoutre par Pierre, les réalisations sociales de Jacques, les jolies villas de Myriam sa fille. On admirait les constructions de Hobé, Eggericx, Hebbelinck, Acker, les comparant à celles du grand-père.*”⁹

Parallel met het hele wederopbouwproces, tracht Dumont grote bouwprojecten binnen te halen door deel te nemen aan architectuurwedstrijden, waarvan hij een groot voorstan-

der was. Hij meende dat een eerste-rangs architect nodig was om een harmonie te vinden tussen nieuw en oud en de enige manier om deze te vinden was via architectuurwedstrijden.¹⁰ In *L'Émulation*, het lijfblad van de *Société Centrale d'Architecture de Belgique* (SCAB), werden deze wedstrijden uitvoerig besproken, zoals die voor de Provinciale meisjesschool van Jodoigne en vooral die voor de nieuwe ULB-campus op de Solbosch site. In beide ontwerpen is de traditionele vormtaal – weliswaar opgelegd door de wedstrijdjury – duidelijk aanwezig (afb. 3).

Vanaf de tweede helft van de jaren 1920 ontwerpt Dumont ook appartementsgebouwen, zoals dat in de Jean-Baptiste Meunierstraat 44 te Elsene, op de hoek met de Franz Merjayastraat. Het ontwerp haalt de cover van het blad *Clarté* (afb. 4). Het meest uitgesproken art-decogebouw is zonder twijfel het Instituut voor Kunsten en Ambachten op de Slachthuizenlaan 50 te Brussel, uit 1926 (afb. 5).

Een dankbaar tijdsdocument om Dumonts visie op architectuur te begrijpen is een interview met hem



Afb. 4

Cover van het tijdschrift *Clarté* met centraal het appartementsgebouw gelegen op de hoek gevormd door de J.-B. Meunierstraat en de Franz Merjaystraat te Elsene (*Clarté*, 1935, 1).

uit 1928¹¹. Twee factoren bepalen de stijlontwikkeling in de architectuur: de compositie (het plan) en de uitvoering van het werk. Het plan van een gebouw primeert, een geslaagd architecturaal werk is volgens Dumont gebaseerd op een goed geproportioneerd plan. Het is de expressie van een programma dat opgelegd wordt aan de architect en moet beantwoorden aan een duidelijk gedefinieerde bestemming van het gebouw. Daarnaast stelt Dumont dat het uitzicht van bouwwerken vooral bepaald wordt door de gebruikte materialen, wetende dat de toepassing van nieuwe materialen een eigen formule vereist. Op de vraag welke de kenmerken van de kunst van morgen zijn, antwoordt Dumont dat de kunst van nu [1928] eerder gekarakteriseerd wordt door grootsheid, massa en kracht dan door gratie, het pittoreske en elegantie. Er vindt een standaardisatie plaats die beantwoordt aan de noodzaken van logica en economie. Dumont stelt dat de architectuur van zijn tijd wel degelijk de tijdgeest vertolkt. Alle elementen zijn hiervoor aanwezig: het streven naar een



Afb. 5

Slachthuizenlaan 50, Brussel. De gevel van de Ecole des Arts et Metiers in Dumont, Dumont & Van Goethem, *Quelques travaux d'architecture*, [1939], p. 24.

nieuwe sociale staat, nieuwe materialen en nieuwe technische middelen. Tevens stelt hij vast dat na een eeuw onderzoek niets nog de moderne bouwer kan tegenhouden in de realisatie van zijn concepten, hoe gewaagd ze ook mogen lijken. Ten slotte stelt hij dat de architect eerst de technische aspecten van het beroep grondig moet bestuderen, en pas daarna mag toegeven aan gevoelens, aan het instinct. De architect is modern, zonder zich daar bewust van te zijn.

MONUMENTALITEIT TROEF IN DE JAREN 1930

Het decennium van de jaren 1930 wordt gekenmerkt door een vruchtbare samenwerking met Marcel Van Goethem (1900-1960) en vormt

ongetwijfeld het hoogtepunt van Dumonts carrière. Opvallend zijn de grootschalige projecten die de architecten voor multinationals als Shell, Citroën en *Assurances Générales de Trieste* (later Generali) ontwerpen. Het zijn beeldbepalende gebouwen in het centrum van Brussel die getuigen van een periode waarin bouwprogramma's en -materialen een nieuwe vormtaal creëren.

Het Shellgebouw (afb. 6) is gelegen op een strategische locatie van 67 are, op de hoek van de Kantersteen en de Ravensteinstraat, in het centrum van Brussel, en is samen met het Citroëngebouw één van de meest vooruitstrevende complexen die Dumont samen met Van Goethem heeft ontworpen. De bouw werd aangevat in januari 1932 en

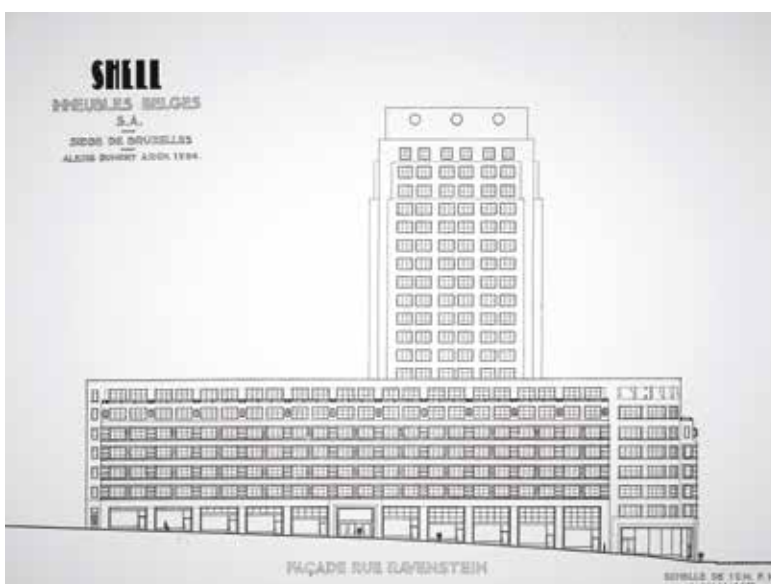
amper één jaar later was de ruwbouw voltooid, waarna het in 1934 in gebruik kon worden genomen. Een tweede fase, die een grote vierkante toren van 30 meter breed en 90 meter hoog voorzag, moest het geheel bekronen maar is er nooit gekomen (afb. 7). Van bij de eerste ontwerpschetsen voorzag Dumont een uitermate gestroomlijnd vormconcept dat de internationale visie van zijn opdrachtgevers vertolkte. Het hellende perceel met een hoogteverschil van 3,50 meter werd optimaal benut zodat het gebouw uit het terrein lijkt op te rijzen. Bovendien dankt het gebouw zijn karakteristieke silhouet aan het verschil van één verdieping tussen de twee vleugels. Vanwege het opgelegde gebruik van natuursteen, werd het 184 meter lange gevelfront bekleed met witsteen uit Savonnières, waaraan hardstenen dorpels en vensterposten een kleuraccent verlenen. De pui werd bekleed met glanzend zwart Labradorgraniet, als omlijsting van de bronzen vitrines en inkomportalen. Al het overige raamwerk werd uitgevoerd in metaal.

De toenmalige architectuurtijdschriften gaven uitvoerig verslag over dit gebouw, *Bâtir*¹² wijdt er zelfs een volledig nummer aan. In *Le Document*¹³ wordt het gebouw geprezen om zijn functionaliteit en innoverend karakter: "... un important immeuble à caractère extérieur très accusé et des dispositions intérieures très ingénieuses et admirablement adaptées à leur destination" en "*L'immeuble Shell constitue une des plus remarquables applications des lois de l'architecture moderne. C'est un exemple de bonne adaptation aux exigences nouvelles de la vie*". Ook *L'Émulation*¹⁴ looft het ontwerp: "*L'immeuble de la Société SHELL est d'une disposition relativement simple. Simplicité recherchée, puisqu'elle signifie aisance, gain de temps, économie*". Het gebouw heeft zijn plaats



Afb. 6

De Shellbuilding, bijna 180 meter gevel langs de Ravensteinstraat en de Cantersteen (T. Verhofstadt, 2019 © urban.brussels)



Afb. 7

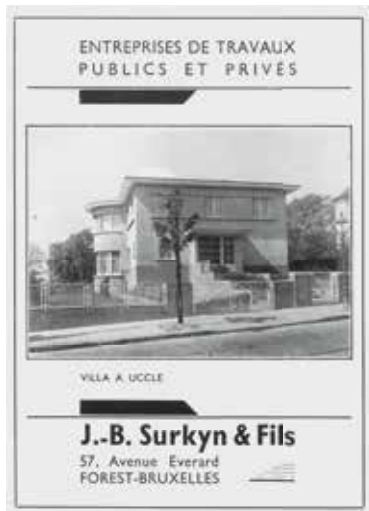
Shellbuilding, opstand langs de Ravensteinstraat met voorziene toren in Dumont, Dumont & Van Goethem, *Quelques travaux d'architecture*, [1939], p. 28.

in een reeks van gelijkaardige complexen die in de jaren 1930 door Shell in verschillende Europese hoofdsteden werden gebouwd: het *Shell-Mex House* in Londen (1933, arch. Ernest Martin Joseph), het *Shell-Haus* in Berlijn (1932, arch. Emil Fahrenkamp) en het *Shell Immeuble* in Parijs (1932, arch. Lucien Bechmann en Roger Chatenay)¹⁵.

Naast de corporatieve architectuur in het stadscentrum, ontwerpt Dumont woningen en apparte-

mentsgebouwen die eerder modernistisch getint zijn. Uitschieter is de rationele aanpak in de villa Coene op de Jean en Pierre Carsoellaan te Ukkel (afb. 8).

Voortvloeiend uit de opdrachten voor Shell en *Assurances Triëste* wordt de Noord-Zuidverbinding van Brussel een grote persoonlijke bekommernis. Vooral de aanleg van de *Boulevard de la Jonction* [Verbindingslaan]¹⁶ en de omliggende bouwgronden die zijn ont-



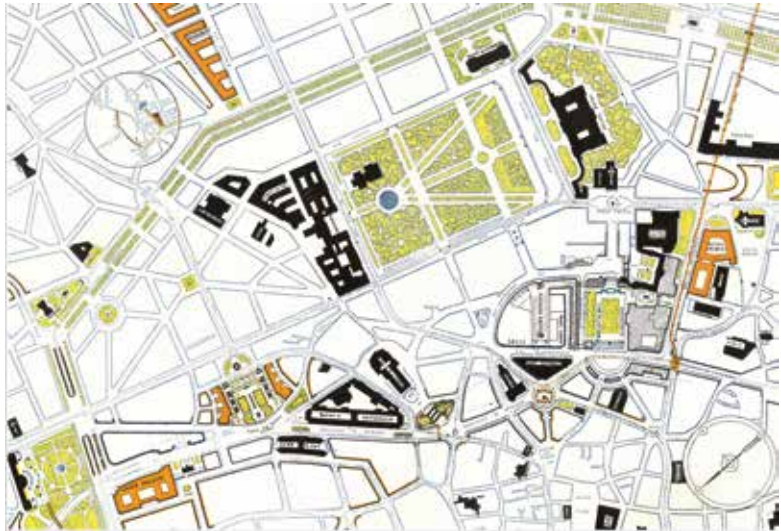
Afb. 8

Jean et Pierre Carsoellaan 198, 1180 Ukkel. De villa Coene omstreeks 1938 in *Dumont, Dumont & Van Goethem, Quelques travaux d'architecture*, [1939], reclamepagina.

staan door de afbraak van hele wijken verdienen de nodige aandacht. Zo publiceren de architecten in *L'Émulation*¹⁷ een conceptstudie voor de aanleg van de Verbindingslaan én een ontwerp voor de nieuwe Albertinabibliotheek. Dumont en Van Goethem waren van mening dat de probleemstelling voor de locatie van de nieuwe bibliotheek moest gekoppeld worden aan deze van de Verbindingslaan. De aanbevelingen van Dumont krijgen navolging in de oprichting van een *Office National de la Jonction* (ONJ) in 1935. Dit agentschap zou worden belast met de coördinatie van de werken – wat echter nooit geleid heeft tot een algemeen en coherent plan.

DE NAOORLOGSE PERIODE

Vanaf 1945 zal Dumont zich nog quasi uitsluitend bezighouden met theoretische ontwerpen van stedenbouwkundige aard. Ondertussen wordt Van Goethem aangesteld als architect van de Nationale Bank van België en associeert Dumont zich met Emile J. Patoux (1893-1985).

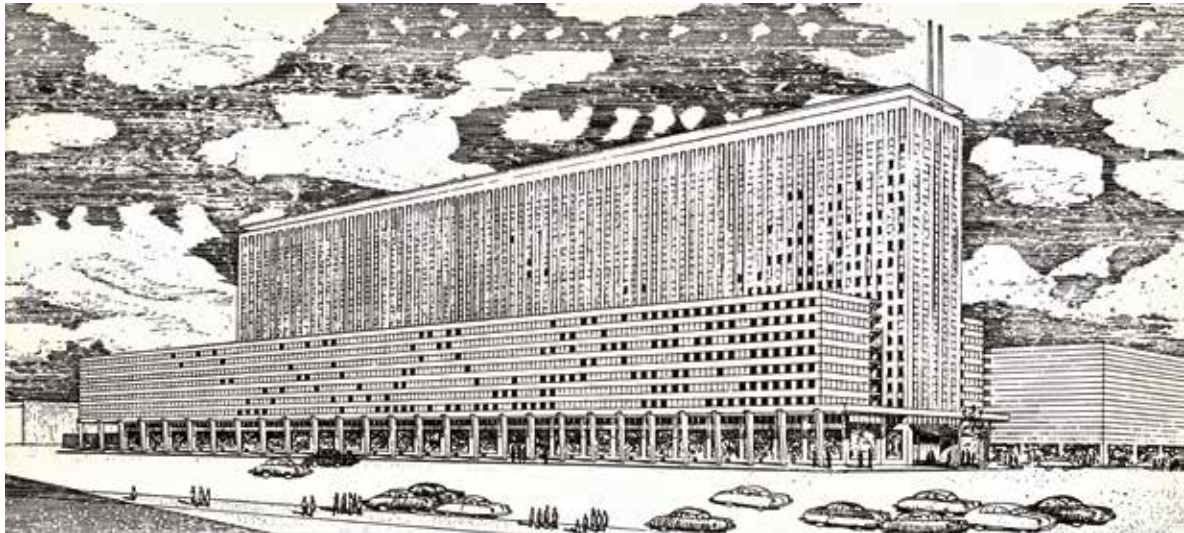


Afb. 9

Habitat et habitations, 5, 1954, p. 78.

De meest vermeldenswaardige ontwerpen zijn te situeren tussen 1953 en 1956. Zo is er een ontwerp voor de invulling van het voorplein van de Sint-Michielskathedraal. “*Faut-il reconstruire, entre le nouveau boulevard de Belgique, la rue de la Collégiale et la rue du Marquis des blocs de maisons, ou faut-il laisser libre cet espace irrégulier et bordé de bâtiments disparates?*”¹⁸ Dumont en Patoux zijn van oordeel dat de creatie van een open ruimte de kathedraal als baken vanuit de benedenstad zou versterken: “*Dans le cœur d'une vieille ville, l'espace libre vaut mieux que tout bâtiment; une fois l'espace cédé aux constructions on ne le recouvrera jamais.*”¹⁹ Zij zien deze open ruimte als een ‘*jardin architecturalé*’, omgeven door een colonnade die de verticale lijn in het gebouw van de Nationale Bank voortzet. Het is geen verrassing dat dit project door de architect van de Nationale Bank, Marcel Van Goethem, werd beschouwd als de beste oplossing²⁰. Bovenstaand ontwerp is slechts een fractie van een grootschalige stedenbouwkundige denkoefening, het illustreert een visie – ‘*le plan n'est qu'une vue de l'esprit*’ – om een

architecturaal-stedenbouwkundige eenheid te scheppen op de Verbindingslaan: “*Ce qui a été fait jusqu'à présent appartient à l'improvisation et à l'initiative privée, et manque vraiment d'unité ou d'échelle. La Banque Nationale, les gares, le Mont des Arts sont disparates et si la Cité administrative devait apparaître disproportionnée et gigantesque, tout par manque de composition, on pourrait reproduire l'expérience peu honorable de l'avenue des Nations.*”²¹ Het is duidelijk een alarmkreet, een ontwerpkritiek: “*il y a eu erreur de vouloir en faire*”²². Op het bijhorende plan (afb.9) zien we o.a. de inplanting van kantoorgebouwen op de *Boulevard de Belgique* (de huidige Pachecolaan) en een grootwarenhuis aan het einde van de laan, aan de Kruidtuin. Als rustpunt werd de aanleg van een nieuw plein voorzien, de ‘*Place des Fastes Belges*’, waarrond administratieve gebouwen moesten komen. Wat later het Administratief Centrum zal worden, was uiteraard bepalend voor deze stedenbouwkundige oefening. Het nieuwe plein – dat een waardig kader moest bieden aan de Congreskolom – zou een panorama bieden over de stad. Twee



Afb. 10

Projet d'immeuble Place Rogier, à Bruxelles in *La Maison*, 6, 1956, p. 182

brede trappartijen zouden de Verbindingslaan met het Koningsplein verbinden²³. De oefening diende om '...illustrer une solution admissible à une échelle à la vie humaine et bruxelloise'²⁴ en is in niets te vergelijken met het uiteindelijk uitgevoerde project, dat helemaal in zichzelf is gekeerd. Waar in het ontwerp van Dumont het topografische aspect van de site centraal staat, bestaat het uitgevoerde ontwerp uit een plateau zonder geleidelijke niveauovergang, met als resultaat een lange, blinde muur tussen de beneden- en de bovenstad.

De architecten hadden tevens een voorstel uitgetekend voor een enorm kantoorgebouw aan het Rogierplein, waar sinds het verplaatsen van het Noordstation een groot bouwterrein was vrijgekomen²⁵. Opvallend is de schaal en de V-vormige inplanting van het multifunctionele gebouw: commerciële ruimten op de begane grond, administratieve ruimten in het centrale blok van 18 verdiepingen, woonruimten of appartementen boven de winkelruimten, verdeeld over zeven verdiepingen, een theaterzaal naar het voorbeeld van het Rockefeller Center in New York,

maar dan: 'ramené à l'échelle bruxelloise' een helihaven op het dak van het geheel, omdat de helikopter toen werd beschouwd als 'le moyen de transport idéal de l'avenir' en omdat 'il n'est pas exclu d'envisager l'utilisation de ces bâtiments comme logement des visiteurs de l'Exposition de 1958'²⁶. Het geheel wordt gedragen door een zuilengang waardoor het 'un si vif intérêt à l'urbanisation du territoire de la Capitale' krijgt (afb. 10). Aan de vooravond van Expo '58 waren ontwerpen van deze omvang een must in de Belgische architectuurwereld.

Bovenstaande projecten zijn richtinggevend gebleken, zeker voor wat het voorplein van de kathedraal en het Rogierplein betreft – denk maar aan het inmiddels afgebroken Martini Center van Jacques Cuisinier uit 1958, dat een gelijkaardig bouwprogramma had. Als blijk van erkenning werden de architecten op 16 februari 1957 in de marmerzaal van het Academiënpaleis gehuldigd en onderscheiden met de jaarlijkse *Prix de Défense de Bruxelles*²⁷.

Verder zijn er nog weinig architecturale realisaties naar ontwerp van Alexis Dumont. Vermeldens-

waard is de elegante verhoging van het Triëstegebouw in 1948 met één bouwlaag. Hetzelfde gebouw zal trouwens in 1955 aanzienlijk worden uitgebreid met vier traveeën aan de achtergevel en, binnen het bouwblok, een volume met daarin o.a. een cinemazaal, de *Variété*, toegankelijk via de Ravensteingalerij. In het hetzelfde daglicht dient ook de smaakvolle uitbreiding van het Shellgebouw (1955-1957) te worden geplaatst. Binnen het bouwblok worden een restaurant en twee conferentiezalen voorzien, toegankelijk via een hal met een schitterende vloermozaïek van de keramist Olivier Strebelle (afb.11). De grote conferentiezaal wordt gedecoreerd met abstract beschilderde panelen van Iris Jasinski, dochter van architect Stanislas Jasinski.

Een enkel gebouw valt op en vormt als het ware de synthese tussen bovenstaande stedenbouwkundige projecten en architecturaal ontwerp: de Ravensteingalerij (1954-58), in samenwerking met Alexis' neef Philippe Dumont (1914-1988), waarbij de eerlijkheid ons gebiedt te zeggen dat het ontwerp volledig op naam van Philippe dient te staan.



Afb. 11

Het grote auditorium van Shell met akoestisch plafond en een abstracte schildering door Iris Jasinski [T. Verhofstadt, 2019 © urban.brussels]

De Ravensteingalerij is uniek (afb. 12). Het spiegelt zich aan een typisch 19de-eeuwse typologie, maar heeft tegelijkertijd een zeer moderne invulling. De galerij vormt een onmisbare schakel in het voetgangersverkeer. Niet alleen vormt ze een stedenbouwkundige verbinding tussen boven- en benedenstad, ze is ook het product van een nieuw maatschappelijk fenomeen: het pendelverkeer van en naar de hoofdstad. De passage leidt van het Centraal Station – ingehuldigd in 1952 – naar de instituten en bedrijven gelegen in de bovenstad. De winkelpuien, cafétjes, cinema, de beeldende kunst en materiaalverwerking zorgen voor de nodige afleiding. Toch biedt hetzelfde ‘ontspanningsoord’ 12.000 m² kantoorruimte en parkeerterrein voor 200 wagens. De groepering van deze verschillende functies in het geheel van de Ravensteingalerij is essentieel en karakteristiek om haar bestemming op deze strategische locatie volledig te benutten. De stedenbouwkundige en verkeerstechnische functie van het geheel is van het grootste belang, de architectuur drukt in al haar facetten een streven naar eigentijdse esthetiek uit, ondersteund door het expressieve schil-

der- en beeldhouwwerk van o.a. Ado Baltus en Olivier Strebelle. En hoewel het ornament een bevoorrechte plaats krijgt in het geheel, is het zuiver op zijn bestemming en locatie gericht.

NOTEN

1. *Musée des Archives d'Architecture Moderne*, Bruxelles, 1986, p. 200; DE HENS, G., MARTINY, V.-G., *Une école d'architecture des tendances 1766-1991*, Brussel, 1992, pp. 175-177; HEBBELYNCK, J., 'Notice sur Alexis Dumont. Membre de l'Académie', in *Annuaire de l'Académie des Beaux-Arts*, Bruxelles, 1964.
2. Philippe Dumont (1914-1988) was een neef en medewerker van Alexis Dumont. In 1981 publiceert hij een boek, *La Panne. Chronique d'un temps perdu*, waarin hij zijn jeugdherinneringen in De Panne beschrijft.
3. "Op dat moment werd een vreemde muziek hoorbaar. Het was een orkest van duizend truwelen, waarmee de metselaars de villa's bouwden van mijn ooms Alexis, Jacques en Pierre en van mijn neef en nicht Gustave en Myriam." DUMONT, Ph., *La Panne. Chronique d'un temps perdu*, Louis Musin éditeur, Bruxelles, 1981, p. 108.
4. "Aan hem [Albert Dumont] de eer om De Panne gered te hebben van de banaliteit, door zich te weren tegen de hebzucht van de eigenaars en hen het recht te

ontzeggen om alle terreinen in te palmen en hen te verplichten om rond de chalets plaats te laten voor gracieuze tuintjes." *La Panne. Guide illustrée*, Blineau & Pieters, Veurne, 1910, p. 3.

5. BRAN, A., *L'œuvre d'Albert Dumont à La Panne, Inventaire provisoire des œuvres d'Albert et Alexis Dumont au Littoral Belge et de quelques autres architectes de La Panne*, ISACF- La Cambre, 1994, p. 74 (onuitgegeven eindverhandeling).
6. BODSON, F., 'L'Université du Travail à Charleroi', in *Tekhné*, 12, 1911, pp. 132-135.
7. DUMONT, A., 'Quelques règles à suivre pour le tracé des quartiers nouveaux suburbains', in *Premier Congrès international et exposition comparée des villes, Gand 1913*, Bruxelles, 1914, section I, pp. 149- 153; *Idem*, 'Quelques règles pour la transformation des quartiers anciens dans les vieilles villes. Conservation des anciens monuments et de l'aspect général des centres intéressants', in *Premier Congrès international et exposition comparée des villes, Gand 1913*, Bruxelles, 1914, section I, pp. 155- 156. Ook Alexis Dumont brengt een bijdrage, zie: DUMONT, A., *Le village moderne à l'exposition universelle et internationale de Gand 1913*, Bruxelles, 1913, pp. 106- 108.
8. NOTEBAERT, A., NEUMANN, C. & VANDEN EYNDE, W., *Inventaris van het archief van de Dienst der Verwoeste Gewesten*, Algemeen Rijksarchief, Brussel, 1986.
9. "Uiteraard werd er binnen de kring van architecten in de familie stevig gediscussieerd. We bezochten de plaatsen in heropbouw; de kerk van Kemmel van Alexis, het gemeentehuis van Westouter door Pierre, de sociale realisaties van Jacques, de lieflijke villa's van Myriam, zijn dochter. We bewonderden de bouwwerken van Hobé, Eggericx, Hebbelincx, Acker en vergeleken ze met deze van grootvader." DUMONT, Ph., *op. cit.*, pp. 93-95.
10. DUMONT, A., 'Comment reconstruire nos villes?', *op. cit.*, p. 22.
11. FLAMENT, J., 'L'architecte Alexis Dumont', in *Clarté*, 12, 1928, pp. 5-11.
12. *Au flanc du Ravenstein. La Shell*, in *Bâtir*, 22, 1934, pp. 835-872. Rijk geïllustreerd met werffoto's, plannen, doorsneden, het bouwprogramma, de constructiemethodes, de materialen, de technieken (verwarming, ventilatie, isolatie en liften), de decoratie, de verlichting en ter afsluiting de publicitaire pagina's van aannemers en leveranciers.
13. "een belangrijk gebouw waarvan het exterieur een ernstige uitstraling



Afb. 12

De rotonde van de Ravensteingalerij (T. Verhofstadt, 2019 © urban.brussels).

- heeft en het interieur ingenieus is en bewonderenswaardig aangepast aan zijn bestemming" en "Het Shellgebouw is een van de meest opmerkelijke toepassingen van de wetten van de moderne architectuur. Het is een voorbeeld van een goede aanpassing aan de eisen van het moderne leven." *Le Document*, 3, 1934, pp. 35-37.
14. "Het gebouw van de maatschappij SHELL heeft een relatief eenvoudig karakter. Zijn eenvoud is bewust en betekent gerieflijkheid, tijdswinst en spaarzaamheid." *L'Émulation*, 5, 1936, pp. 77- 82.
 15. BRAEKEN, J., 'De Shell- Building te Brussel', in *M&L*, jg. 13, 4, 1994, p. 24, 26 en 28.
 16. De *Boulevard du Jonction* of Verbindingslaan was de voorlopige benaming van het tracé, gevormd door de ondergrondse Noord-Zuidverbinding. Deze komt vandaag overeen met – van noord naar zuid – de Pachecolaan, de Berlaimontlaan, Keizerinlaan en Keizerlaan.
 17. *L'Émulation*, 2, 1935, pp. 17-19
 18. "Moeten we de ruimte tussen de nieuwe *Boulevard de Belgique*, de *Collegialestraat* en de *Markiesstraat* opnieuw bebouwen of moet deze plaats, afgeboord met een heterocliete reeks gebouwen, vrij gelaten worden?" *Habitat et habitations*, 11, 1953, p. 152.
 19. "In de kern van een oude stad is elke open ruimte beter dan gelijk welk gebouw; eens men een ruimte laat bebouwen, kan ze nooit meer gerecupereerd worden." *Idem*, pp. 152-154.
 20. *Rythme*, 15, 1953, p. 3.
 21. "...het plan is slechts een concept. [] Alles wat tot nu is uitgevoerd vloeit voort uit improvisatie en privé-initiatief en ontbeert eenheid en schaal. De *Nationale Bank*, de stations en de *Kunstberg* zijn heterocliet en als het *Rijksadministratief Centrum* ook zo gigantiek en disproportioneel wordt, allemaal omwille van een gebrek aan compositie, dan zal de weinig geslaagde ervaring van de *Natiënlaan* zich hier herhalen." *Rythme*, 21, 1957, p. 18.
 22. "...het was een vergissing om dit zo te doen." DUMONT, A., 'Contribution aux études des traces de voirie de l'Agglomération Bruxelloise', in *Habitat et habitations*, 1954, pp. 75- 76.
 23. DUMONT, A., 'Petit Paris ou Grand Bruxelles', in *Bulletin de Classe des beaux-arts*, tome XLI, 1959, pp. 154-163.
 24. "om een aanvaardbare oplossing op menselijke schaal en op de schaal van Brussel te illustreren", tekst onder het plan.
 25. *La Maison*, 12, 6, 1956, p. 182.
 26. "Op de schaal van Brussel teruggebracht [] het ideale transportmiddel van de toekomst [] het is niet uitgesloten dat onderzocht wordt of deze gebouwen gebruikt kunnen worden om bezoekers van de Expo '58 te logeren [] een groot belang voor de stedenbouw van de hoofdstad", *ibidem*.
 27. *Cahiers de défense de Bruxelles*, 3, februari 1957.

ALEXIS DUMONT 60 Years of Building and Planning

Brussels architect Alexis Dumont (1877-1962) belonged to a family of architects and contractors.

His career spanned sixty years, comprising architectural design, construction and writings as well as urban development plans and concept studies. His body of work includes homes, churches, schools, public buildings and corporate premises. He initially worked with his father, architect Albert Dumont, on assignments such as the development of De Panne's Dumont Quarter, which is named in their honour. Together with his brothers, Jacques and Pierre, he actively participated in the reconstruction following World War I. His position in the contemporary debate between traditionalists and modernists was one of moderation. Truly great architecture should blend the old and new in harmony. In the 1930s he created several iconic corporate buildings together with architect Marcel Van Goethem, such as the Citroën Garage, the Shell Building and the offices of Assurances Générales de Trieste. Following these assignments, Alexis Dumont felt a growing concern about the city's 'North-South junction', which resulted in various conceptual designs after 1945. Though never executed, these nevertheless proved inspirational, such as the design for the cathedral forecourt for example. One project from this latter period that did see the light of day is the Ravenstein Gallery. Together with his nephew, Philippe Dumont, he provided a modern interpretation of this 19th-century typology that is both urban and architectural.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Murielle Leseqque, Griet Meyfroots,
Valérie Orban, Cecilia Paredes,
Brigitte Vander Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Paula Dumont

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

REDACTIESECRETARIAAT

Stéphane Demeter

COÖRDINATIE DOSSIER

Cecilia Paredes en Christophe Loir (ULB)

COÖRDINATIE ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

AUTEURS/ REDACTIONELE

MEDEWERKING

Marion Alecian, Aurélie Autenne,
Céline Chéron, Paula Cordeiro,
Françoise Cordier Marie Demanet,
Quentin Demeure, Thibaut Jossart,
Harry Lelièvre Isabelle Leroy, Murielle
Leseqque, Christophe Loir, Griet
Meyfroots, Marc Meganck, Sylvianne
Modrie, Muriel Muret, Cecilia Paredes,
Thomas Schlessler, Christian Spapens,
Francis Tourneur, Tom Verhofstadt.

NALEZING

Koenraad Raeymaekers, Wim Kenis,
Coralie Smets, Tom Verhofstadt en de
leden van het redactiecomité

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels, Erik Tack,
Ubiquus Belgium NV/SA

VORMGEVING

Polygraph'

ONTWERPER VAN DE MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

Graphius Brussels

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@urban.brussels

BEDANKINGEN

Martin van Berkel, Frédéric Hoebeeck,
Frank Scheelings, Thomas Schlessler,
het team van het Documentatiecentrum
urban.brussels

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directeur-generaal,
urban.brussels (Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel
Stedenbouw en Erfgoed)
Kunstberg 10-13, Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd
onder de verantwoordelijkheid
van de auteurs. Alle rechten voor
het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Urban.brussels
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.erfgoed.brussels
bpeb@urban.brussels

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te
betalen toch nog gerechtigden zijn
die niet gecontacteerd werden, dan
worden zij verzocht zich kenbaar
te maken bij Urban.brussels

LIJST MET AFKORTINGEN

AOE - Archief Onroerend
Erfgoed
ARAU - Atelier de Recherches
et d'Action Urbaines
CIDEP Centre d'information, de
documentation et d'étude du patrimoine
ERU asbl Centre d'Études et de
Recherches Urbanistiques
F.R.S. - FNRS - Fonds de la
recherche Scientifique
KBR Koninklijke Bibliotheek
- Bibliothèque royale
KIK-IRPA - Koninklijk Instituut voor
het Kunstpatrimonium / Institut
royal du Patrimoine artistique
MSB - Museum van de Stad Brussel
PMW asbl - Pierres et
Marbres de Wallonie
RTC - Royal Trust Collection
SAB - Stadsarchief Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2019/6860/019

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

ERFGOED BRUSSEL REEDS VERSCHENEN

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van
een uitzonderlijk decor

029 - December 2018
Historische Interieurs

030 - April 2019
Beton

031 - September 2019
Een plaats voor kunst

urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie. *De straat anders bekeken* is de gelegenheid om de coherentie van de opdrachten van urban.brussels over het fundamentele stedelijke object dat de straat is te bevragen en de geïntegreerde aanpak van zijn acties in het Brusselse landschap duidelijk zichtbaar te maken.

Bety Waknine,
Directeur-generaal



U



15 €



ISBN 978-2-87584-184-1